

בית דין רבני בנתיבות

"בג"ץ פה לא קובע. כל מה שבג"ץ יגיד, אפילו שזה המוסד החוקי הכי גבוה במדינת ישראל,

והוא הקובע לרוב המדינה, אבל פה זה לא תופס" – דברי הנער משה ביטן תושב נתיבות.

בנתיבות קובע בית הדין הרבני. אבל האם נתיבות תקבע גם לירושלים? האם בית הדין הרבני

מבקש להיות אוטונומי בחסות בית המשפט העליון או תחליף לו?

מנחם מאוטנר

שפעלו במדינות השונות במהלך ההיסטוריה היהודית. "בתי דין לפי דין תורה קיימים ועומדים בישראל מימות עולם. חכמינו מזכירים את בית דינו של משה רבנו... וממנו ואילך נמשכת שלשלת הקבלה ונמשך דין תורה, בלא הפסק, עד ימינו אלה... בית הדין הרבני שבדורנו, גם הוא חוליה בשלשלת זו... לא מדינת ישראל הקימה את בית הדין הרבני. בית הדין הרבני קדם לתקומתה של מדינת ישראל" (בג"ץ 3269/95, פד"י נ(4), עמוד 617).

השופט טל רואה את בתי הדין הרבניים הפועלים בישראל כמצויים דים במערכת כפולה של סמכויות. חלק מסמכויותיהם הוקנו להם בחוקי המדינה, ובראשם חוק שיפוט בתי דין רבניים (נישואין וגירושין). התשי"ג-1953. בפועל מכוח חוק זה "פועל בית הדין הרבני כמוסד שלטוני רשמי של המדינה". מכיוון שהחוק אינו קובע לבית הדין סמכות בענייני חרמות ונידויים, אין לבית הדין סמכות כזו בתחום שנקבע לפעולתו מכוח החוק.

אולם, לדברי השופט טל, בית הדין הרבני הפועל בישראל משמר בידייו את "כוחו שהיה לו מאז ומקדם". בית דין רבני יכול אפוא לפעול לא רק כמוסד שלטוני של המדינה, אלא גם "כבית דין הדין תורה". בדונו בדין תורה, אין בית הדין פועל מכוח חוקיה של המדינה, אלא מכוחה של מסורת בת אלפי שנים. בפועל במסגרת זו מצויד בית הדין בסמכות להורות על חרמות ונידויים. "עם הטלת עול מלכות על בית הדין הרבני לא ניטלה מבית הדין שום סמכות מסמכויותיו המסורתיות שהיו לו קודם לכן" (עמוד 620 לפסק הדין).

מפסקי הדין של השופטים זמיר וטל עולות שתי גישות שונות בדבר היקף הפיקוח של בג"ץ על בית הדין הרבני. על פי השופט זמיר, שני הטריבונילים הם רכיבים במסגרת מוסדית אחת, היוצרת ביניהם יחס היררכי ברור: בג"ץ, כערכאה העליונה במדינה, מוסמך להפעיל פיקוח על כל פעולותיהם של כל הטריבונילים הנמוכים ממנו. לרבות בית הדין הרבני. לפי השופט טל, שני הטריבונילים נתונים באותה מסגרת מוסדית באופן חלקי בלבד. במקטע צר של סמכויותיו, קרי בענייני נישואין

יצחק סופר, קבלן שיפוצים תושב נתיבות, נתבע בבית הדין הרבני האזורי בבאר-שבע על ידי לקוח שעמו ערך הסכם לשיפוץ ביתו. הלקוח תבע מסופר פיצוי כספי. סופר כפר בסמכותו של בית הדין הרבני לדון בעניינו. בית הדין קבע כי סופר הנו סרבן לדין תורה, ולפיכך "אסור לצרפו למגנין או לכל דבר שבקדושה, אסור לחנך את ילדיו, חייבים להתרחק ממנו ארבע אמות, ואסור לקוברו בבית קברות יהודי". אב בית הדין הורה לפרסם את ההחלטה בבתי הכנסת בנתיבות, וכך נעשה. סופר נפגע קשות: הוא התקשה למצוא בית כנסת לומר בו קדיש על אמו, ילדיו נרדפו, אנשים נמנעו מלהתקשר עמו לצורכי עבודה והוא החל לעבוד כשכיר.

חבר הכנסת רן כהן עתר לבג"ץ בבקשה לבטל את החלטתו של בית הדין הרבני. בתחילת הדיון הצטרף סופר לעתירה כעותר נוסף. בינתיים הצליחו הוא ולקוחו ליישב ביניהם את הסכסוך, ובית הדין הרבני הורה על ביטול החלטתו בעניין סופר. למרות זאת, ביקשו העותרים שלא למחוק את עתירתם בשל השאלה העקרונית החשובה שהיא מעלה.

העתירה נידונה יחד עם שתי עתירות דומות, שהוגשו נגד בתי הדין הרבניים האזוריים בירושלים ובחיפה. ברוב דעות (השופטים יצחק זמיר ודליה דורנר, כנגד דעתו החולקת של השופט צבי טל), קבע בג"ץ כי בתי הדין הרבניים אינם מוסמכים להורות על החרמתם ונידויים של מי שאינם מוכנים להיכפף לסמכותם.¹

השופט זמיר מיקם את בית הדין הרבני במסגרת המערך של מוסדות השלטון של המדינה: בית דין רבני אינו גוף פרטי אלא מוסד ממלכתי, המוקם ופועל מכוח החוק; לפיכך חל עליו כלל היסוד של המשפט המינהלי, שלפיו שום רשות של המדינה אינה רשאית לפעול בדרך כלשהי כלפי אזרח המדינה, אלא אם כן הוקנתה לה הסמכות לעשות כן, על פי חוק. השופט זמיר כהן את הוראותיהם של חוקים שונים המתייחסים לבתי הדין הרבניים, אך לא מצא אף לא באחד מהם הסמכה להפעיל חרמות ונידויים כלפי אלה המסרבים להיכפף לשיפוטם של בתי הדין.

השופט צבי טל מיקם את בית הדין הרבני על פני רצף ההיסטוריה היהודית וראה במדינת ישראל הקשר נוסף של פעולת בתי הדין הרבניים

ספטמבר 2 < מאה ועשרים תלמידים מקרב עולי אתיופיה מסולקים על ידי פקחים עירוניים, מבתי ספר יסודיים בחיפה, ביום הראשון ללימודים, בגלל סירוב בתי הספר לקליטתם בכיתות. למחרת יגיעו התלמידים לבתי הספר בליווי משטרת. 8 < חיילים תוקפים בטיילים בית בעזה בעת חיפוש אחר מבוקש. 11 < שרת החינוך, שולמית אלוני: "מבחינת הדין הבינלאומי, הגולן לא שלנו". 20 < השב"כ חושף הסכם חשאי לסיכול תוכנית האוטונומיה, ששותפות לו החזית העממית, החמאס והחזית הדמוקרטית. < כינוס ראשון של מטה "ישראל אחת", המוקם לצורך מאבק בממשלה וב"וויתוריה" לפלסטינים, והכולל נציגים ממפלגות הימין ומהתנחלויות. 23 < אל איתחאד: הפקעת אדמות בכפרים באקה, ג'ת ויאנוח. 25 < לאחר סדרת התבטאויות של השרה אלוני בענייני אמונה ("העולם לא נברא בשישה ימים") גורמים אנשי ש"ס למשבר ממשלתי. אלוני שולחת מכתב התנצלות לרב עובדיה יוסף, שבו היא מבטיחה להתרחק מעיתונות ולהרחיב את היקף לימודי היהדות בבתי הספר הממלכתיים.

+ רואה אור אימא עם ילד, קובץ שירים מאת דליה רביקוביץ. < נשוב עגנון, הצגת יחיד של שלמה ניצן על פי סיפורי עגנון, "המלבוש" ו"מזל דגים". < החולות הנודדים, סרט תיעודי של יחיא ברכאת על הפלסטינים בכוויית (אחרי מלחמת המפרץ). < המחזה אל יאטב, של מוחמד בכרי, בעכו. < הבית הוא ביתו של אבינו, קובץ מחקרי פולקלור של שריף כנאענה. < שיר לאנשים, קובץ שירים מאת המשורר חנא אברהם.

אוקטובר 4 < אלוף פיקוד המרכז מוציא צו לסגירת משרד העיתונות אל אסיל שבמזרח ירושלים, לטענתו בגלל פעילות המשרד למען נשות האסירים הביטחוניים. 9 < הפלסטינים מסכימים לוותר על הדיון בזכות השיבה ועל הכללת נציגים של תושבי מזרח ירושלים במסגרת שיחות השלום הרב-צדדיות. 10 < האסירים הביטחוניים שובתים רעב 15 ימים. 15 < הרב משה לוינגר ועשרה מראשי היישוב היהודי בחברון פותחים בשביתת רעב, במחאה "על מדיניות היד הקשה נגד המתנחלים". 25 < אנשי ש"ס משליכים חזים לעבר ביתו של בני רבינוביץ', כתב העיתון החרדי יתב נאמן, בתגובה לכתבות לא מחמיאות על מפלגתם. 30 < תנועת יש גבול מפיצה חוברת בסביבות בתי ספר, הקוראת לתלמידים שלא להתגייס ליחידות המסתערבים.

+ התיאטרון הערבי-פלסטיני אל רחאלה מרמאללה מתארח בחאן הירושלמי, ומעלה את השאלה של מר איקס, מאת אברהם אל חירי, בעיבודו ובבימויו של יאקוב איסמאעיל: אבסורד ופסיכולוגיזם בחיי יומיום. < סרטה הקצר של נגה בטל-בית, סתיו מאונח, זוכה במדליית זהב בפסטיבל הסרטים הבינלאומי בשיקגו: מפגש בין מורה בדימוס, המחבר ספר על חיי קומונה חלוצית בארץ, לבין צעירה השבה מחיי קומונה באמסטרדם. < יורם קופרמין מציג שישה אמנים ישראלים העוסקים בקשר שבין ציור לשירה בתערוכה מופשט חדש בבית האמנים; תמיר להב מציג בגלריה של קאמרה אובסקורה תערוכת צילומי גברים בעירום: מוטיבים הומוסקסואליים, אירוטיקה ומסתורין של הגוף הגברי. < פבהסיה, תערוכה של אודי אלוני על גג מוזיאון רמת-גן ובתוכו: "האמנות משחררת".

נובמבר 1 < הרב שך דוחק בסיעת ש"ס להצביע אי-אמון בממשלה בשל התבטאויותיה של השרה שולמית אלוני, אבל על פי החלטת הרב עובדיה יוסף נעדרים חברי הסיעה מהצבעה. 3 < אל איתחאד: חסן זבידי, עזיר פלסטיני, מאבד את זיכרונו ואת יכולת הדיבור בשל העינויים שעבר במשך 23 ימי המעצר. 4 < השנתון הסטטיסטי, ילדים בישראל, מפרסם כי שליש מהילדים בארץ מצויים מתחת לקו העוני. < תנועת כ"ך מכריזה על הקמתה מחדש של הליגה להגנה יהודית: יהודים בארץ אינם יכולים לסמוך על הגנת הצבא והמשטרה. 5 < ארבעה חיילים מסיירת מטכ"ל נהרגים בתאונת אימונים בבסיס צאלים. עיתוני חוץ מדווחים שהתרגיל היה אימון למבצע חיסול, אולי של בכיר בחיזבאללה, אולי של שליט עיראק, סדאם חוסיין. 11 < סיעת מרצ מעלה מחדש את הדרישה להחזיר את עקורי אקריט וברעם לכפריהם, תוך ויתור על האדמות המעובדות היום על ידי תושבי האזור היהודים. 16 < פעיל כ"ך משליך רימון בשוק בעיר העתיקה בירושלים. אדם אחד נהרג. 18 < מאות חרדים מפגינים בגבעה הצרפתית בירושלים במחאה על ביצוע חפירות

'האינתיפאדה, מבט מבנים', מחקר מאת שלמה סבירסקי ואילן פפה, הוצאת מפרש, תל-אביב.

וגירושין של יהודים, פועל בית הדין כמוסד של המדינה. פעולה כזו של בית הדין כפופה לסמכות הפיקוח של בג"ץ. אבל בכל תחום שמעבר לתחום הצר של ענייני נישואין וגירושין של יהודים, מוסמך בית הדין לפעול על פי דין תורה, מכוח מסורת הדורות שהחלה בימי משה רבנו. בתחומים אלה, אין בית הדין פועל כמוסד של המדינה, וממילא אין הוא כפוף לפיקוחו של בג"ץ.

לכאורה, פסק הדין משקף מאבק בין בית משפט "מרכזי" של מדינה המבקש להכפיף לסמכותו טריבונל "פריפריאלי", קהילתי. התייחסות כזו לפסק הדין מחמיצה הרבה ממה שמוטל על הכף במאבק.

משך עשרות שנים נשלט היישוב היהודי בארץ-ישראל, ולאחר מכן במדינת ישראל, על ידי ההגמוניה של תנועת העבודה. בעשרים השנים האחרונות התפוררה הגמוניה זו, ונפתח מחדש המאבק על עיצוב דמותה של המדינה. במאבק זה משתתפות בין השאר שתי קבוצות הרואות עצמן כמציעות שתי תפיסות מקוטבות באשר לאופיה של המדינה: האחת, קבוצה בציבור החילוני המבקשת לעצב את דמותה של ישראל על פי התיאוריה הפוליטית הליברלית וכן מתוך זיקה לתרבות המערבית, והשנייה, קבוצה המורכבת מחוגים בציבור הדתי המבקשים לעצב את דמותה של ישראל על פי ההלכה היהודית והתרבות היהודית הדתית. המשפט הישראלי הוא אחת הזירות החשובות שבהן מתחולל המאבק. פסק הדין בעניין החרמות והנידויים הוא נקודת ציון במאבק המתמשך ורחב ההיקף המתנהל בין שתי הקבוצות.

בעקבות התפוררות ההגמוניה של תנועת העבודה, נתון הציבור הדתי בשני תהליכים, שלכאורה קיימת ביניהם סתירה, ולמעשה הם משלימים זה את זה. מצד אחד, הציבור הדתי מתכנס בקהילותיו, מקצין את דתיותו, מחדד את שונותו מהציבור החילוני, מעשיר את הפעילויות המתקיימות בקהילותיו, מחזק את סמכות רבניו בחיי היומיום שלו ומרחיק עצמו ממוסדות המדינה. בתוך, בין הפרט הדתי לבין המדינה, עולה ומתחזקת ההנהגה הרוחנית של הקהילה הדתית, ההופכת גם להנהגתה הפוליטית, ואף למתווכת בין חברי הקהילה לבין מוסדות המדינה.

כאשר נשאלו חיילים דתיים-לאומיים כיצד יפועלו אם יקבלו פקודות מסוימות ביחס לשטחים, לא אחת הם אמרו, כי ייוועצו ברבניהם וימלאו את הפקודות רק במידה שהרבנים יתירו להם לעשות כן. במארכ 1994, פסקו שלושת רבניה הבכירים של המפד"ל כי על חיילי צה"ל לסרב לפקודה לפנות מתיישבים יהודים מבתיהם בשטחים. מצביעים דתיים תמכו בבחירות 1996 במועמד לראשות הממשלה, שרבניהם הורו להם לתמוך בו. כאשר במאי 1996 הציע אהרן ברק, נשיא בית המשפט העליון, לרב שלמה דייכובסקי להתמנות לבית המשפט העליון, הלך הרב להיוועץ ברב יוסף שלום אלישיב, בכיר הפוסקים החרדים. הרב אלישיב פסק שהמינוי יהיה בבחינת חילול השם. הרב דייכובסקי השיב ריקם את פניו של השופט ברק, אף כי הוא עצמו, כך נמסר, היה מעוניין במינוי. במשא ומתן שניהל עם נציג המדינה, היה הרב חייב לקבל הנחיה ממנהיגה.

הרוחני של הקהילה שלו, ומשפט המנהיג בשלילה, סר הרב למרותו. מצד שני, לראשונה בתולדות המדינה, חוגים נרחבים בציבור הדתי החלו תובעים לעצמם מעמד בכורה בהנהגה התרבותית והפוליטית של המדינה. חלק מחוגים אלה היה שותף בעבר בהסדר ההגמוני שבראשות תנועת העבודה. עתה הם הכניסו שינוי במשקל היחסי בין ציוניותם לדתיותם, באופן שמשקלה של הדתיות גבר באופן ניכר על זה של הציונות. חוגים דתיים אחרים, שלא נטלו חלק כלשהו בהסדר הקודם, החלו פועלים לראשונה במרכז הזירה הפוליטית והתרבותית. אלה גם אלה, החלו פועלים בצורה נמרצת להשלטת תפיסותיהם במדינה, מתוך כוונה לחולל באורחותיה שינויים עמוקים ורחבי היקף.

במסגרת מאבק זה החלה מנהיגותו של הציבור הדתי מתעמתת, פעם אחר פעם, עם בית המשפט העליון. באפריל 1996 כתב חבר הכנסת דאז, זבולון המר, למועמד הליכוד לראשות הממשלה, בנימין נתניהו, את הדברים האלה: "במשך חמישים שנים רצופות הזרם הדומיננטי בבית המשפט העליון נקט באופן שיטתי את עמדות השמאל הקיצוני" (הארץ, 6.8.1996). בנקודה זו אין הבדל בין מנהיג המפד"ל שהיה שר החינוך במשך שנים רבות לבין נשיא מועצת גדולי התורה של אגודת ישראל, האדמו"ר מוויז'ניץ, שהכריז בסוף 1996, כי הוא יוצא למאבק אישי "כדי להוריד את בג"ץ" (הארץ, 24.11.1996). באוקטובר 1997 אמר הרב עובדיה יוסף כי שופטי בית המשפט העליון, ושופטי הערכאות של המדינה בכלל, אינם ראויים לפסוק בדינם של יהודים, משום שהם פוסקים על פי דיני הגרועות שבאומות העולם. הרב יוסף גם קרא לעורכי הדין הדתיים להימנע מלהתדיין בבתי המשפט של המדינה (ידיעות אחרונות, 28.10.1997).

בשנים האחרונות פסק בג"ץ בכמה סוגיות שעסקו בעניינים הנוגעים לציבור הדתי במישרין. אולם ספק אם ניתן לומר שפעילותו זו של בג"ץ היתה רבה יותר מאשר בכל תקופה אחרת בתולדותיו. לא פסיקותיו של בג"ץ בעניינים דתיים היו הסיבה למאבק החריף שמנהיגי הציבור הדתי החלו מנהלים נגדו. הסיבה העיקרית היא שבית המשפט העליון, יותר מכל מוסד אחר של המדינה, מזוהה עם מערכת הערכים ההפוכה לזו שחלקים ניכרים מהציבור הדתי מבקשים להשליט במדינה.

הציבור הדתי אינו מנהל את מאבקו על דמות המדינה כזר, הבא מבחוץ, כביכול. ההפך הוא הנכון. כשותף בכיר בהגמוניה ארוכת השנים של תנועת העבודה, וכן בשלטון שלאחריה, זכה הציבור הדתי לאחיזה במוקדי כוח רבים של המדינה. כתוצאה מכך, הציבור הדתי מנהל את מאבקו על עיצובה מחדש של דמות המדינה מתוך מוסדות המדינה. בהקשר זה, בתי הדין הרבניים ממלאים תפקיד חשוב, הן מהבחינה הסימבולית והן מהבחינה המעשית.

ימיו של המאבק בין בג"ץ לבין בתי הדין הרבניים כימות המדינה. בשנות התשעים קדמו לפסק הדין בעניין החרמות והנידויים שני פסקי דין שבהם ביקש בג"ץ להכפיף את בתי הדין למשפט האזרחי והחוקתי של המדינה. אבל בתי הדין מתעלמים התעלמות כמעט מוחלטת מפסיקותיו של בג"ץ, ולא אחת יצאו מחוגיהם יוזמות לביטול כפיפותם לבג"ץ. בתי

ז'הרה: כרזה לסרטו של ערן ריקליס.

1992

ארכיאולוגיות במקום, מחשש לחילול קברים.²⁶ הרב עובדיה יוסף קורא לאברכים ספרדים לעבור לישיבות ספרדיות. לטענתו, בישיבות אשכנזיות מתרכזים בהתפללות, ואילו הישיבות הספרדיות מכשירות דיינים ותלמידי חכמים. + ללא Lessness, עבודות חדשות וישנות של ציבי גבע בתערוכה המוצגת בגלריות ג'ולי מ. ובגרשוב: מוטיבים פיגורטיביים מן האורנמנטיקה הפלסטינית, בעיקר ציורי כאפייה. < כך ראשון בתרגום מבחר כתבים, של ולטר בנימין: המשוטט; בצד של סוואן, כך ראשון בתרגום חדש של הלית ישרון לבעקבות הזמן האבוד, מאת מרסל פרוסט.

דצמבר 1 < ח"כ תופיק זיאד מחולץ בידי סדרנים ממליאת הכנסת, לאחר שח"כ רחבעם זאבי מתנפל עליו, לאחר שזיאד השווה אותו למנהיג הימין הצרפתי, ז'אן-מארי לה פן.³ בהסכמת המלך חסן ובמימונו מועלות ממרוקו עצמות חללי ספינת אגוז, שטבעה ב-1961.⁷ בראיון טלוויזיוני קורא השיח' עוביד, ממנהיגי החיזבאללה הכלוא בישראל, לשחרר את הנווט רון ארד, אבל מוסיף כי גם אם ישוחרר, ימשיך להטיף לחיסול מדינת ישראל.¹⁴ < שוטר מג"ב, נסים טולדנו, נחטף בידי אנשי חמאס. הללו תובעים את שחרור השיח' יאסין תמורת שחרורו של החטוף. הממשלה מסרבת לתביעה. טולדנו נרצח כעבור יומיים. בתגובה, תחליט הממשלה לגרש כארבע מאות עצורי חמאס והג'יהאד האיסלאמי ללבנון. תמיכת שרי מרצ בהחלטת הגירוש תעורר סערה וביקורת חריפה בשמאל.¹⁷ < נעמ"ת פותחת במסע החתמות, בכותרת: "אין זכויות אדם ללא זכויות חוה". הפעולה מכוונת נגד חוק יסוד: זכויות האדם, בשל סעיף המקפח נשים.²² < שביטה כללית במגזר הערבי בתגובה על החלטת הגירוש של כארבע מאות מאנשי החמאס והג'יהאד האיסלאמי. + רואים אור: צלבים, מאת ס. יזהר: שלוש שעות בחיי שלושה נערים בני 15 בשנות השלושים; חמניות מוכות ירח, ספר ביכורים של אבי שמואליאן: סיפורן של דמויות יהודים מרפסינג'אן שבפרס בתחילת המאה; גאות החול, רומן מאת לאה איני: דיאלוג בין אלמנה צעירה לבעלה המת, שנהרג בשירות מילואים בלבנון. < בגלריה בוגרשוב נפתחת תערוכה ראשונה המוקדשת לכתביהעת מושג, ראשונה בסדרת תערוכות שיציגו מחדש פרקים בתולדות האמנות הישראלית. במקביל מציגים סבטלנה דוברובסקי ואלכסנדר רודקוב, מהגרים מרוסיה, עבודות העוסקות במפגש בין התרבות הרוסית לישראלית. < תיאטרון אל חזוואתי מעלה שמונה הצגות יחיד תחת הכותרת שבוע הסיפורים. רוב ההצגות הן הפקות מקוריות של התיאטרון. < רואה אור בערבית קובץ שירים של מחמוד דרוויש, אחד עשר כוכבים.

1993

ינואר 8 < ח"כ אברהם בורג טוען, כי ארגון נוער ימני ששמו "אייל" מפץ בבתי ספר כרוזים הקוראים לתלמידים יהודים לסרב ללמוד לצד תלמידים ערבים, בתואנה שהם "מחבלים פוטנציאליים". < ח"כ שלמה בניזרי מש"ס טוען, כי ביאליק אינו המשורר הלאומי, וכי שיריו גורמים לצעירים לסלוד מהיהדות.¹⁷ < ועדת פרס ישראל מכריזה על ישעיהו ליבוביץ כחתן פרס ישראל לפילוסופיה לשנת תשנ"ג. ההחלטה תעורר ביקורת חריפה בחוגי הימין. ליבוביץ יוותר על הפרס.²⁰ < תיקון ב"חוק המפגשים" מתיר פגישות עם אנשי אש"ף.²² < ישעיהו ליבוביץ במועדון צוותא בתל-אביב: יחידות המסתערים הן יחידות טרור.³¹ < הרב שך והרב גורן מגנים כוונות בקרב חסידות חב"ד להכתיר את הרבי מלובביץ' כמשיח, ומאשימים את החסידות בכפירה.

+ "הפשיזם היה האידיאולוגיה הפוליטית הפוסט מודרנית הראשונה", קובע ההיסטוריון זאב שטרנהל בהאבץ, ומן הפוסטמודרניזם של זמננו עולים צלילים פשיסטיים מאיימים. דבריו מעוררים גל של תגובות נגד חריפות ותביעה להכיר בהקשר הפרה-מודרני של החרדה מפני הפוסטמודרניות בישראל. < אוב-הבנין, מחשבתו התיאולוגית והמדינית של הרב מאיר כהנא, יוצא לאור על ידי משפחתו. מאובייקט לפעולה, תערוכה רטרוספקטיבית מעבודותיו של דב אור-נר משנות השישים והשבעים על הזיכרון המיתולוגי והדרכים לשימורו בגלריה בוגרשוב; אוצרת: אילנה טננבאום. < להקת המחול בת-שבע מעלה את שאריות מאבן החול שלי עם הכוריאוגרף, עמיל מללה: תיאור חוויותיו של מללה בדקה הראשונה לטירונות. < ישעיהו ליבוביץ ומרסל דיבואה דנים ביחסים בין יהדות לנצרות בשמונה שיחות פומביות, בהנחיית יונה הדרי רמג'.

הדין רואים קושי הלכתי בכפיפותם לחוקי הכנסת, וגם מחוקיהם הם מתעלמים כמעט לגמרי. באמצע שנות השבעים כתב השופט יצחק כהן, שמונה לאחר מכן לנשיא בית המשפט העליון, כי "העובדה של קיום מדינת ישראל לא הטביעה את חותמה במידה משמעותית על פסקי הדין של בתי דין רבניים, ולא פעם מתעורר הרושם שנעשה אף מאמץ מכון להתעלם מקיום המדינה".²

כמו השופט ברק, גם הרב דייכובסקי ממלא תפקיד במוסד המדינה, כדיין בבית הדין הרבני לערעורים. גם הרב אלישיב, שפסל את הצטרפות הרב דייכובסקי לבית המשפט העליון, היה בעבר דיין בבית הדין הזה. גם שני הרבנים הראשיים, הרבנים בקשי-דורון ולאן, סברו שאסור לרב דייכובסקי להתמנות לשופט בבית המשפט העליון. הרב בקשי-דורון אמר, כי "רב שפוסק לפי דין תורה אינו צריך לרעות בשדות זרים". קשה להיזכר בכפירה כה בוטה בלגיטימיות של בית המשפט העליון, הבאה מתוכו של מוסד מרכזי אחר של המדינה.

המאבק בין בג"ץ לבין בתי הדין הרבניים אינו דומה למאבק המתנהל כבר שנים בין בג"ץ לבין בית הדין הארצי לעבודה, למשל, שבדומה לבית הדין הרבני, נתון אף הוא לפיקוחו של בג"ץ. המאבק בין בג"ץ לבין בית הדין לעבודה הוא מאבק בין שני מוסדות שעל אף המחלוקות שביניהם, הם פועלים בחיקה של תפיסת עולם אחת. המאבק בין בג"ץ לבין בית הדין הרבני הוא מאבק בין שני מוסדות שמבחינת המחויבות הערכית שלהם מפרידה ביניהם תהום, וכל אחד מהם הוא סוכן מובהק של מערכת ערכים הנתפסת במציאות הנוכחית של ישראל כבת התחרות העיקרית של מערכת הערכים שאותה מייצג המוסד האחר. ניתוחו של השופט זמיר התופס את בג"ץ ואת בית הדין כשני מוסדות המשתייכים למערכת מוסדית אחת, הוא נכון אפוא, בעיקר מהבחינה הפורמלית, הטכנית. מהבחינה המהותית יש מעט מן המשותף בין שני מוסדות המדינה האלה. בעקבות קבלת עתירתו בעניין החרמות והנידויים אמר חבר הכנסת רן כהן כי "בית המשפט העליון הגביל היום לראשונה באופן חד-משמעי את בתי הדין הרבניים למקומותיהם ולתחומם" (באבץ, 18.11.1996). התגובה לא איחרה לבוא. עוד בסוף אותו שבוע אמר הילד משה ביטן לחבר הכנסת כהן, ולשופטים זמיר ודורנר שקיבלו את עתירתו של כהן, ש"בג"ץ פה לא קובע. כל מה שבג"ץ יגיד... פה זה לא תופס". כמו בסיפור הידוע ההוא, כדאי לשים לב למה שאומר הילד.

במהלך שנות השמונים חולל בג"ץ שינויים מרחיקי לכת בכללים המסדירים את הפנייה אליו. עותרים לא נדרשו עוד להצביע על קיומו של אינטרס אישי בעניין נשוא העתירה. נקבע כי די בכך שעותר יעורר בעיה בעלת אופי חוקתי מובהק, או שהעתירה תתייחס למעשה שחיתות של השלטון. בג"ץ גם הרחיב את היקף התחומים הנחשבים לשפטיים. כמו כן, בג"ץ צייד עצמו בעילת הסבירות, כדי לפקח על החלטות המינהל לגופן. כתוצאה משינויים אלה, הוצף בג"ץ בעתירות רבות שנשאו אופי ציבורי, וכפי שכתב לפני שלוש שנים השופט מישאל חשין: "על דרך ההפלגה נאמר, שכיום נוטל אדם לידו את עיתון הבוקר או עיתון הצהריים, ומבטו

מרקד בין הידיעות השונות עד שעינו צדה ידיעה פלונית, ומשמצא מה שמצא קורא הוא אל חבריו: קומו ונעלה ציון אל בית המשפט העליון".³ עותרים רבים מהפונים לבג"ץ, שעתירותיהם זוכות לתהודה תקשורתית, הם חברי כנסת ממפלגות האופוזיציה, שמאז המהפך של 1977 מצאו עצמם מנותקים מהיכולת להשפיע על השלטון ונואשים מהיכולת להדיחו. עבור עותרים אלה פנייה לבג"ץ היא ערוץ חשוב להטרת השלטון ולשיבוש מהלכיו (בדרך כלל באופן זמני בלבד), תוך השגת תהודה תקשורתית מתמשכת.

תושבים רבים בנתיבות חיים היום על פי דין תורה, בהנהגתם של רבנים. אם ירצו לחיות בכפיפות לבתי דין רבניים המפעילים חרמות ונידויים, הם יוכלו לעשות זאת למרות פסיקתו של בג"ץ, באמצעות הקמת בתי דין שאינם נמנים עם מוסדות המדינה. כוחו של החרם שהוטל על יצחק סופר לא נבע מהיותו של בית הדין הרבני מוסד של המדינה, אלא ממעמדו של בית הדין בקהילה. אכן, בעשרות יישובים בארץ ובשטחים החלו פועלים בשנים האחרונות בתי דין דתיים, המפעילים סמכות חלופה לזו של בתי משפט השלום בענייני ממונות (ראו מעריב, 14.12.1997).

נתיבות, עירו של הבאבא סאלי, "צפת של הדרום", היא מרכז דתי חשוב. נתיבות היא גם עירית פיתוח, שבקיץ 1997 היו בה יותר מ-10 אחוזי אבטלה. "בג"ץ פה לא קובע", אומר הילד משה ביטן. ובמילים אחרות: לא תוכלו לנצח במאבק על דמותה של המדינה אם תנהלו אותו בזירה מוארת הזרקורים של פסגת מערכת המשפט, ולא בעבודה פוליטית אפורה ומתמשכת בשטח. לא תוכלו לנצח בלא שתהיה לכם משנה חברתית, שעל מימושה תילחמו בתקיפות. לא תוכלו לנצח אם אפילו חבר כנסת המזוהה יותר מרבים אחרים עם פעילות במישור החברתי, מגלה עניין בנתיבות במסגרת המאבק בדתיים, ולא בהקשר החברתי.

נתיבות היא גם יישוב של יוצאי ארצות ערב. ההגמוניה של תנועת העבודה היתה הגמוניה אשכנזית. אצל עמים, כמו אצל בני אדם, חוויות מסוימות מחייבות עיבוד, שאם לא כן הן שבות ועולות באופן בלתי צפוי, וחוסמות את הדרך להתפתחות שתוביל הלאה, לשלבים חדשים. הפסיכו-לוגים מכנים זאת "עניינים בלתי סגורים". אתם, בני בריתו של בית המשפט, המזוהים עם ההגמוניה האשכנזית, אומר הילד משה ביטן, לא תוכלו לנצח במאבק על דמותה של ישראל, בלא שתערכו חשבון נפש נוקב על אודות גורלם של העולים מארצות ערב, החל מראשית ימיהם בארץ ועד היום (השימוש בביטוי "יוצאי ארצות ערב", להבדיל מ"מזרחים", הוא מכון. כשם שאנו מתייחסים אל יוצאי פולין ורוסיה, למשל, לא כאל "מערבים", כך יש להתייחס ליוצאי ארצות ערב כאל יוצאי ארצות ערב ולא כאל "מזרחים". כרגיל במקרים כאלה, יש לדברים חשיבות החורגת מהדיוק המילולי והגיאוגרפי גרידא. התייחסות ליוצאי ארצות ערב כאל כאלה תאפשר, לדוגמה, חשיפה של הבעייתיות שהיתה כרוכה בהבאתם לארץ, שעוונות ובוז כלפי התרבות הערבית הם ציר מרכזי בתרבותה).

יותר מכל דבר אחר אומר הילד משה ביטן כדברים האלה: הוריתם ציפו מהוריי לאכל עצמם ולצקת עצמם מחדש אל תוך תבנית הדמות של

פברואר 3 < ועדת הפנים של הכנסת מארחת הומוסקסואלים ולסביות לדיון בעניינם; תגובות חריפות מצד רבנים וח"כים דתיים. 14 < דו"ח גנז של משרד הרווחה, שנכתב באפריל 1992, מעלה, כי מאות צעירים חסרי בית גרים ברחובות הערים, צורכים סמים ואלכוהול ומידרדרים לפשע. < מאה ואחד פליטים מוסלמים מקרואטיה נקלטים בישראל; עולים מאתיופיה רואים במבצע ביטוי לקיפוח הפלאשמורה. 19 < ראש הממשלה, יצחק רבין, אומר בשיחה סגורה, כי בביקוריו בדרום תל-אביב וביפו הרגיש כמו בחאן יונס, וכי בכוונתו לנקוט צעדים לשיפור המצב.

+ חרבת חזעה, הצגת יחיד של ברוך דרור בצוותא, על בסיס סיפורו של ס. יזהר. < פנחס כהן-גן מציג בגלריה שלוש את תערוכה דתית - "הם" ו"אנחנו": על הקשר בין אמנות לנצרות. העבודות מוצגות בשני צירים היוצרים צורת צלב.

< רואה אור גיליון חדש (10) של מדברים, כתב-עת לשירה.

מארס 1 < עיתון חדש, יום-ליום יוצא לאור מטעם ש"ס, "בשליחותם של גדולי התורה" בראשות הרב עובדיה יוסף.

2 < זיאד סלאמה, בן 19 מעזה, דוקר למוות שני אנשים ופוצע תשעה בדרום תל-אביב. בתגובה: סגר על הרצועה.

5 < בנצרת מוקם מקלט ראשון לנשים ערביות מוכות ולקורבנות אונס. 9 < אורי מגידש, תושב גוש קטיף, נרצח בידי פועלים שעבדו אצלו. לאחר הלווייתו יורים מתנחלים לעבר שיירת מכוניות של פועלים מעזה, הורגים את נעים אל מדעון ופוצעים עשרים. הפגנות סוערות של מתנחלים, הטוענים כי ביטחונם מופקר. 14 < גל רציחות ודקירות על רקע לאומי מביא את המשטרה לקרוא לאזרחים בעלי רשיון נשק לשאת עמם את נשקם באופן קבוע. יצחק רבין מציג תוכנית להפרדה בין השטחים לישראל. 17 < אדיסו סמני, עולה חדש מאתיופיה ששירת בחטיבת הצנחנים, מתאבד לאחר שהיה קורבן להתעללות חיילים ומפקדים על רקע מוצאו וצבע עורו. 22 < תושבים דתיים ברמת הגולן מפגינים וצמים, במחאה על נכונות הממשלה להחזיר את הגולן. 24 < מתנחל רוצח עציר פלסטיני מכפר יטא בעת שהיה מוטל על הארץ, כפות בידיו וברגליו.

+ מחזות מלחמה - הילד שנזרק אל תוך האש, של "תיאטרון נוצר", בבימוי אבישי מילשטיין, באולם הצגות הפרינג' בבית ציוני אמריקה: החיים שלפני הפצצה. < דבר מציין את יום האשה הבינלאומי בגיליון פמיניסטי מיוחד של המוסף הספרותי, משא, בעריכת מירי פז ותמר משמר. < עיין-עכך אהבה, מחזה על פי הרומן של דויד גרוסמן, מוצג בתיאטרונטו, בבימוי דניאלה מיכאלי. < האוצרת אריאלה אזולאי מציגה בגלריה בוגרשוב ובקאמרה אובסקורה את התערוכה גוף שלישי: אמנים צעירים (טירנית ברזילי, דנה ובוטז זונשיין, אורי דרומר, איה&גל ואחרים), מבטאים תפיסת חדשות של גוף ותקשורת בינאישית.

אפריל 8 < בפגישה עם הרבנים הראשיים אומר שר החוץ, שמעון פרס, כי הוא חושש מפלישת הטלוויזיה בכבלים יותר מאשר מפלישת הערבים. 19 < שבוע רביעי של סגר בעזה. שיירה של שש משאיות מזון, המונהגת על ידי משלחת של ערבים-ישראלים בראשות שני חברי כנסת מסיעת חד"ש, תמר גוז'נסקי והאשם מאחמדי, מעבירה מזון ותרופות לרצועה. 21 < עולים מאתיופיה מוחים על נטישת בני הפלאשמורה באתיופיה: טוענים כי בני העדה מתים ברעב.

22 < השרה שולמית אלוני, מותחת ביקורת על ראש הממשלה, יצחק רבין, שבחר לחתום את דבריו בעצרת בוורשה, לרגל יובל למרד בגיטו, ב"שמע ישראל". אלוני רואה בכך משום צידוק הדין. בתגובה, יוזמת ש"ס משבר קואליציוני שיימשך שבועות אחדים, ובסימומו תודח אלוני ממשרד החינוך ותמונה לתפקיד שרת התקשורת, המדע והטכנולוגיה. 27 < תגרה המונית מתפתחת במהלך הפגנה של אברכים משיבת תולדות אהרן מירושלים למול ישיבת פוניביז' בבני-ברק, הכפופה לרב שך, בגלל מנהגה להניף את דגל המדינה ביום העצמאות.

+ המועצה לביקורת סרטים דורשת לשנות את שם הסרט שואה טובה שלי, של אורנה בן-דורניב, כדי לא לפגוע ברגשות הציבור. בחודש אוגוסט יגיעו פרקליטות המדינה והבמאית לפשרה, לפיה במודעות הפרסומת תשובש המלה "שואה". הסרט מבוסס על סיפורו של גבריאל דגן ועוסק במונופול שתובעת המדינה על זיכרון השואה. < תוכניות בנייה

"בחזרה אל המודרניות", 'פוליטיקה', עורך גדעון סאמט, גיליון 48, מארס 1993.

הוריקם. ואתם, האם שונים אתם מהוריקם? הלא גם אתם, החילונים-הליברלים, רואים בתרבויות של כל הקבוצות האחרות תרבויות נחותות, ומבקשים לכפות עצמכם עליהן. לא תוכלו לנצח במאבק על דמותה של ישראל, אומר הילד, אם בחזון שלכם על עתידה של ישראל לא תקצו מקום של כבוד לאורח החיים שלי ושל חבריי, בהווה ובעתיד. הדרך לירושלים עוברת בנתיבות. אין דרך אחרת.

כל תרבות עשויה פסיפס עשיר של הקשרים, שלכל אחד מהם היגיון נבדל, ומקורות השפעה משלו. המשטר והתרבות הפוליטית שבמסגרתם פועלים מוסדות המדינה הם אמנם הקשר מכונן וחשוב מאין כמותו, אבל רק הקשר אחד של התרבות. בשום מדינה אי-אפשר לקיים יותר ממשטר אחד ומתרבות פוליטית אחת. מאז קום המדינה התפתחו בישראל משטר ותרבות פוליטית של דמוקרטיה ליברלית, מהסוג המקובל במדינות המערב. (הדמוקרטיה שהתפתחה בישראל רחוקה כידוע מלהיות מושלמת. יחסה ליהודים שונה מיחסה לערבים. ערכיה הופנמו במידה שונה בתקופות שונות ועל ידי קבוצות שונות. ובכל זאת, המשטר שהתפתח בישראל הוא דמוקרטי ליברלי.) אין מקום לוותרים בכל הנוגע למשטר ולתרבות הפוליטית האלה. יש להתעקש על שימורם ועל המשך פיתוחם. אמת, הם הרבה יותר מפרוצדורה. הם אינם ניטרליים. הם רגילים בהכרעות ערכיות. הם תרבות אחת בין תרבויות. אבל הם מינימליסטיים. הם מושתתים על ערכים שכל הומניסט חייב לאמצם, ושכל תרבות חייבת למקם אותם במרכזה כדי שתוכל להיחשב קבילה. הם המסגרת היחידה היכולה לאפשר פלורליזם ערכי וחיים בצוותא של "בלתי מסכימים". יש לתבוע ממשרד החינוך לחנך את כל התלמידים הלומדים בישראל חינוך של ממש לנאמנות לערכים האלה. יש להציג כל פוליטיקאי הכופר בהם כמות שהוא: כמציע לשנות את אופי המשטר של ישראל. במדינה חיים לא מעט בני אדם דתיים שערכי הדמוקרטיה חשובים בעיניהם. יש לפעול כדי לצרף אותם למאבק על שימורם והמשך פיתוחם של הערכים האלה.

לבית המשפט העליון היה תפקיד חשוב בשימורה ובפיתוחה של הדמוקרטיה הליברלית בישראל. בסמוך לפרישתו של השופט צבי טל מכס השיפוט, בסוף 1996, אמר חבר הוועדה למינוי שופטים, שר התחבורה יצחק לוי מהמפד"ל, כי מספרם של השופטים הדתיים בבית המשפט העליון צריך לשקף את יחסי הכוחות הקיימים בכנסת בין חילונים לדתיים. זו תפיסה מוטעית של בית המשפט. בית המשפט אינו פרלמנט ואסור שגבולותיו של המאבק על דמותה של ישראל יעברו בתוכו. הוא אמור לשמר ולפתח מערכת ערכים ארוכת טווח, שתהווה מסגרת לפעולתן של הכנסת ושל הממשלה. ההצעה למנות לבית המשפט אדם כמו הרב דייכובסקי אולי היתה מניבה בטווח הקצר הישג סימבולי. אבל אחריתה לא רק פיצוץ של בית המשפט מבפנים, אלא הכנסת שינויים מפליגים במשטר ובתרבות הפוליטית של ישראל.

אלא שמכך שהמשטר צריך להיות אחד, והתרבות הפוליטית צריכה להיות אחת, אין לגזור שצריכה להתקיים תרבות אחת בשביל כל תושבי המדינה גם בכל הקשרי החיים האחרים. בדומה לכך, מכך שמקורות

ההשראה של המשטר והתרבות הפוליטית הם מערביים, לא מתחייב שגם כל ההקשרים האחרים של התרבות צריכים להיות מושפעים בעיקר מהמערב. לא כל מה שמתקיים במרכז צריך שיתקיים גם בפריפריה. המרכז האחד חייב לאפשר קיומן של פריפריות רבות שאינן חופפות לו, ושאיןן חופפות זו את זו. בני אדם נולדים אל תוך קהילות, שהתרבות של כל אחת מהן מורכבת מצירוף ייחודי של הקשרים, שכל אחד ואחד מהם נשלט על ידי מינון ייחודי של רכיבים תרבותיים ממקורות שונים. יש לאפשר לקהילות שונות לקבוע לעצמן צירופים שונים של הקשרים תרבותיים ובתוכם מינונים שונים של רכיבים תרבותיים.

אי-אפשר לומר באופן כוללני על התרבות של קהילה כלשהי שהיא נעלה על זו של קהילה אחרת. אין תרבות "גבוהה" ותרבות "נמוכה". מושגים אלה הם רק אמצעים בידיהם של בעלי כוח לשמר את מעמדם. כל המתבונן בתרבותה של קהילה אחרת תמיד יוכל לגלות בה הקשרים מסוימים, שההסדרים הנוהגים בהם ייחשבו בעיניו נעלים על אלה המקובלים בתרבותו, והקשרים אחרים שההסדרים הנוהגים בהם ייחשבו בעיניו נחותים מאלה המקובלים בתרבותו. יש להשתית את התרבות הישראלית על פלורליזם של אמת המבוסס על כבוד לתרבות של כל קבוצה מהקבוצות המרכיבות את החברה הישראלית, על כבוד לבני האדם הנמנים עם הקבוצות האלה, על עניין ברווחתם של כל בני האדם האלה, על הבנה שרווחתם של חברי כל קבוצה תלויה במישרין ברווחתם של חברי כל קבוצה אחרת ועל הבנה שריבוי תרבותי אינו חייב בהכרח להוביל לחיכוכים ולעוינות, אלא יכול להיות מקור להעשרה ולהפריה הדדית.

את המאבק העולה מפסק הדין בעניין החרמות והנידויים אין לתפוס רק כמאבק בין המוסדות המרכזיים של מדינה לבין מוסדותיה של קהילה על המידה שבה תיחנה הקהילה מאוטונומיה לנהל את חייה על פי דרכה. הבעיה שנידונה בפסק הדין איננה חדיכיונית. מה שקורה בקהילות הדתיות אינו רק מעניינן שלהן; הוא נוגע במישרין גם לכל מי שחי מחוץ להן. בעייתה החמורה של ישראל אינה העובדה שהקהילות הדתיות מתחזקות, אלא שהתחזקות זו פירושה החלשה של המשטר והתרבות הפוליטית הקיימים. בעייתה החמורה של ישראל אינה העובדה שהציבור הדתי מבקש לחיות בקהילותיו על פי דרכו, אלא שחוגים נרחבים בציבור הדתי מחנכים עצמם לבזו למשטר ולתרבות הפוליטית הקיימים, נערכים להחלפתם ומשתמשים בקהילותיהם כבסיס כוח לשם כך. בעייתה החמורה של ישראל היא שבמקום "כור ההיתוך" הקודם, מבקשים חוגים נרחבים בציבור הדתי לברוא, בשלב הפוסט-הגמוני הנוכחי, "כור היתוך" חדש, בתבנית דמותם, שבו ייצרפו תושבי המדינה החיים מחוץ לקהילות הדתיות. "בג"ץ פה לא קובע", אומר הנער משה ביטן⁴. היה הרבה חיוב באמירה זו, אילו כוונת הדברים היתה שיש לאפשר לנתיבות לקבוע דברים לעצמה, על פי דרכה. אכן, לא כל מה שקורה בנתיבות צריך להיקבע על ידי בג"ץ ושאר מוסדות המדינה. אם תושבים בנתיבות יבקשו לחיות בקהילות הנשלטות על ידי דין התורה,

רפי: הציורים המוקדמים, 1957–1961.
קטלוג תערוכה מציורי רפי לביא, מוזיאון
תל־אביב לאמנות; אוצר אורח, דוד גינתון.

"מטורפות" שנגזזו מוצגות בתערוכה חלום בהקיץ ירושלים הלא בנויה, שאוצר דוד קרויאנקר, במוזיאון מגדל דוד בירושלים. > רואה אור מהאמנות אל הנשגב, מאת מרדכי עומר: אוסף מאמרים על ההתעלות שבאמנות.

מאי 3 > הוועד לביטחון בכבישים, הקשור לתנועת כ"ך, מודיע כי החל לאמן אנשים שישרתו במסגרת משטרה חלופית למשטרת האוטונומיה הפלסטינית, ואשר תיקרא "משטרת יהודה". > 4 עשרות רבנים ומקובלים עורכים טקס קבלי, ששמו "שבעה כורתי ברית", נגד הממשלה, בישיבת המקובלים "מנחת יהודה" בירושלים. הטקס נערך בשל "פגיעה בדת, הידרדרות המצב הביטחוני ומכירת שטחי ארץ־ישראל לאויבים". > 9 העיתונים מדווחים שהשב"כ מגביר את המעקב אחרי המתנחלים במטרה לזהות התארגנויות מחתרניות.

+ בתיאטרון הבימה מוצג הילד החלום, שכתב וביים חנוך לוין; אם ובנה נמלטים בזמן השואה. > פליישר, מחזה מאת יגאל אבן אור, בתיאטרון הקאמרי, בבימויו של עמית גזית: סיפורו של זוג חילוני שהאטליז השכונתי שלהם מוחרם על ידי תושבים חרדים. ח"כ יגאל ביבי מהמפד"ל: ההצגה "מלבה שנאת אחים". > ארכיון עמוס עוז נחנך באוניברסיטת בן גוריון בנגב: כל כתביו, ספריו המתורגמים, הקלטות מדבריו וביוגרפיות. > האמן ומעצב היודאיקה, זליק סגל, מציג פרטי יודאיקה כאובייקטים עיצוביים ואסתטיים בתערוכה זכור ושמו, במוזיאון ישראל. > רואה אור בערבית היהודים בספרות הפלסטינית 1913–1987, מאת עאדל אל אסטה. > סרטו של הבמאי הפלסטיני איליא סלימאן, כיבוד על ידי רצח, מוקרן בפסטיבל הקולנוע בירושלים.

יוני 2 > מאה ותשעים עולי רגל מלוב מקיימים ביקור ראשון מסוגו במקומות הקדושים בישראל באישור נשיא לוב, מועמר קדאפי. בסוף הביקור קורא נציגם, במסיבת עיתונאים, להשמדת ישראל ולשחרור המקומות הקדושים. > 7 בעקבות גל מעצרים של אנשי חמאס בשטחים טוען השב"כ, כי לתנועה האיסלאמית בישראל קשרים "הדוקים" אך "לא אופרטיביים" עם החמאס. > 8 יצחק רבין על מפגינים מרמת הגולן: "הם יכולים להסתובב כמו פרופלור, זה לא יעזור". > תושבי כרם התימנים בתל־אביב מארגנים "סיוורים אלימים" בשכונתם להרתעת סוחרי סמים, ומספקים למשטרה מידע על תחנות ממכר וסוחרים. > 15 חברת האוטובוסים "דן" מסכימה לתביעת החרדים, שהפגינו נגדה באלימות, לאפשר לפקחים מטעם תושבי בני־ברק להסיר שלטים לא צנועים מתחנות בעיר ומאוטובוסים העוברים בה. > 16 מפגש בין משלחות סופרים פלסטינים לישראלים בנורווגיה. בין המארגנים המשוררים ארז ביטון וטה אל מותקוול. > 18 אל איתחאד: עיריית נצרת עילית הוציאה חוברת מיוחדת המציגה את הפרויקטים שלה לשנת 2000, במסגרת "המרכז העולמי הנוצרי בנצרת". נצרת הערבית מחוץ לתמונה. תופיק זיאד מגיב: "לא רק שגונבים את האדמות שלנו אלא גם את ההיסטוריה".

+ משחקים בחצר האחורית, מאת עדנה מזי"א, מוצג בתיאטרון חיפה, בבימויו של עודד קוטלר: המחזה, המבוסס על מקרה האונס בקיבוץ שמרת, מדגיש את החוויה הטראומטית שעוברת קורבן האונס גם בעת משפטם של החשודים באונס. > יורם קופרמין מציג בגלריה שלוש בתל־אביב ציורי סציות תקשורתיות סנסציוניות, מעטרות בכתובות אירוניות בעברית ובערבית. > המהגרים, על־פי מחזה של ולדימיר מרוז'ק, בבימוי אנטואן סלאח, בתיאטרון אל קסבה המזרח־ירושלמי: שני מהגרים במרתף בארץ מערבית; אינטלקטואל ששוכנע על ידי השלטונות לצאת לגלות, ופועל משת"פ שנשלח לרצוח אותו. > רואה אור בערבית הערבים בישראל לקראת שנת 2000 – מחקר על התשתיות, מאת אסעד ע'אנס.

יולי 10 > עשרות חרדים מתפרעים בצומת הרחובות שמואל הנביא ויחזקאל בירושלים, במחאה על הנסיעה בשבת באזור השכונות החרדיות. > 12 מוקמת התנועה "שלום ירושלים", הדוגלת בריבונות כפולה על העיר. > 15 בעקבות עתירת העיתון יתד נאמן לבג"ץ הצנזורה מאשרת לפרסום, כי כמאתיים וחמישים יהודים מתימן עלו לישראל בחשאי מאז

בהנהגתם של בתי דין רבניים שיפעילו בין השאר חרמות ונידויים, יש לאפשר להם לעשות זאת. אבל השאלה המתעוררת היא באיזה שיעור רוצה נתיבות לקבוע מה קורה בירושלים. מי יקבע בירושלים, לא מי יקבע בנתיבות זו השאלה בה"א הידיעה שבפניה ניצבת ישראל. באופן פרדוקסלי-משהו, דווקא חיזוקה של הפריפריה הישראלית מחייב בו-בזמן חיזוק של המרכז.

מנחם מאוטנר - הפקולטה למשפטים, אוניברסיטת תל-אביב

- 1 בג"ץ 3269/95, כץ נ' בית הדין הרבני האזורי בירושלים, פד"י נ (4) 590.
- 2 י. כהן, שיפוט רבני ושיפוט חילוני, דיני ישראל ז' (תשל"ו) רה, רי. ראו גם א. מעוז, הרבנות ובתי הדין - בין פטיש החוק לסדרן ההלכה, שנתון המשפט העברי טז-יז (תש"ן-תשנ"א) 289.
- 3 בג"ץ 2148/94, גלברט נ' יושב ראש ועדת החקירה לבדיקת אירוע הטבח בחברון, פד"י מח (3) 573, 600.
- 4 דברי ביטן, נער בן 14, נאמרו בכתבה על האווירה בנתיבות בעקבות פסיקת בג"ץ, ששודרה בתוכנית "יומן השבוע" בערוץ הראשון של הטלוויזיה ב-22.11.1996.

אוגוסט 1992. ביקורת על הפרסום בטענה, שהוא מסכן את המשך העלייה. ²² תנועות הימין מגבירות את המאבק נגד התהליך המדיני. תנועות צומת תקיים הפגנה של שלושה ימים בכיכר מלכי ישראל "נגד הפקרת הגולן ויש"ע". ²³ קטטה המונית בתפילת יום השישי בבית כנסת בקרית אתא, על רקע מחלוקת בין אשכנזים לספרדים בעניין הקמת בית כנסת ספרדי. ²⁶ בעקבות ירי של מטחי קטיושות על יישובי הצפון פותח צה"ל במבצע "דין וחשבון", שנועד ללחוץ על לבנון וסוריה לפעול למיתון החיזבאללה. הפגזות נרחבות של כפרים בדרום לבנון מאלצות רבבות כפריים לנטוש את יישוביהם ולהפוך לפליטים. ³⁰ בית המשפט העליון מזכה את איוואן דמיאניוק, מחמת הספק בדבר זיהוי כ"איוואן האיום" מטרבלינקה, אשר ביצע פשעים נגד העם היהודי ונגד האנושות בתקופת מלחמת העולם השנייה. + אנטי-פאנתוס, תערוכה במוזיאון ישראל. אוצרת: תמי כץ-פרימן. < האדם שאחרי (Post-Human), תערוכה שאצר ג'פרי דויטש במוזיאון ישראל: התמודדות של אמנים במערב עם שינויים בדימויי הגוף והעצמי, הנובעים משימוש בטכנולוגיות חדשות של ייצוג ותקשורת. < רואה אור טמיון, רומן מאת אהרן אפלפלד: צעיר יהודי אוסטרי משתמד במחצית הראשונה של המאה. < דיבכאן, מופע של ענבל פינטו: ארבעה רקדנים מייצרים ברבע שעה של השתוללות משולחת רסן ציור פופ-ארט ענקי.

'אחרת', עורכים מרסלו וקסלר, חררדו לייבנר, חגי פורשנר, אפרים דויד, גיליון 1, קיץ 1993.

אוגוסט 8 < אנשי "הוועד לביטחון בכישים" של מתנחלים המזוהים עם תנועת כ"ך, חוטפים ערבי בן 17 ומכים אותו קשות לאחר שנחשד כי חילל קברים בבית הקברות היהודי בחברון. ⁹ קבוצה ראשונה מבני הפלאשמורה מגיעה לארץ במסגרת איחוד משפחות. ¹⁰ אמהות חדי-הוריות שובתות רעב מול משרד ראש הממשלה במחאה על מצוקת דיור. ¹⁶ יצחק רבין מכנה את המתנחלים "המתבכיינים מהשטחים" וטוען כי לעומתם, תושבי הצפון, שסבלו מהקטיושות ולא התלוננו, הם "הישראלים האמיתיים". ²⁹ מתפרסם דבר קיומן של שיחות חשאיות בין ישראל לאש"ף באוסלו, שהובילו להצהרת עקרונות להסכם ביניים בין ישראל לפלסטינים. ההסכמים נספחיהם מובאים למחרת לאישור הממשלה. בהצהרת העקרונות מסכימה ישראל להכיר באש"ף, והארגון, מצדו, מתחייב לזנוח את הטרור ולשנות סעיפים באמנה הפלסטינית הנוגעים להשמדת ישראל. ישראל תמסור לפלסטינים את רוב שטחי הרצועה ושטח סביב העיר יריחו, ובהם יקום ממשל עצמי פלסטיני. תחום הרשות הפלסטינית יורחב בהדרגה ויכלול גם את רוב השטחים שנכבשו ב-1967, למעט ירושלים וההתנחלויות. המשא ומתן על אלה נדחה לשלב הדיונים בהסדר הקבע. ³⁰ ועד רבני יש"ע מזוהר, כי "העם לא יוכל לעבור בשתיקה על הבוגדות הקיצונית". איומים על חייו של יאסר ערפאת נשמעים בקרב הנהגות ארגוני הסיור הפלסטיניים.

+ מי ילחץ על הכפתור, תערוכה של חנן כהן בסינמטק תל-אביב: כרזות במערכת בחירות דמיונית, שבמהלכה מתפרסם בישראל כי עיראק פיתחה נשק גרעיני, ועולות לדיון ציבורי שאלות הקשורות בהפעלת נשק זה. < יוצא לאקרנים סג'י, סרט תיעודי של ג'ולי שלז: פסיפס אנושי, רב-עדתי, באתר קרואנים על יד עכו. < השר שמעון שטרית, שמתמנה למפקח מטעם הממשלה על הערוץ השני, מבטיח כי זמר מזרחי ישולב במידה ראויה בשידורי הערוץ. < רואים אור: גוטברשה, מאת יואל הופמן, מלים "מציירות" זיכרונות מפה ומשם בטקסט מקוטע, על גבול השירה; בצל המוות, כל יום והכאב שלו, תיאור אוטוביוגרפי של התמודדות יומיומית עם מחלת הלוקמיה וביקורת חריפה על הממסד הרפואי, מאת אורי אלון.

ספטמבר 2 < מנהיגי המתנחלים בגולן מחליטים שלא להצטרף למאבק של מתנחלי יש"ע נגד הסכם אוסלו. ⁶ פסק הלכה של הרב הראשי לשעבר, אברהם שפירא: הסכם אוסלו מנוגד להלכה. הרב הראשי הספרדי, אליהו בקשי דורון, פוסק, לעומת זאת, שאסור לבני הישיבות של בני עקיבא להשתתף בהפגנות הימין נגד ההסכם. ⁸ רבבות מפגינים במשך כמה ימים וילילות מול משרדי הממשלה נגד ההסכם. < לאחר התלבטויות מצהיר הרב שך, כי הסכם אוסלו אמנם ימנע שפיכות דמים, אך לא ניתן לסמוך על הממשלה. הרב מורה לסיעת דגל התורה להימנע בהצבעה בכנסת על אישור